

รามเกียรติ์ : ศึกษาในแง่การแพร่กระจายของนิทาน

นางสาวศิราพร จิตะฐาน

วิทยาลัยนวัตกรรมการศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๒

อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัย :

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กิ่งแก้ว อุตถากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวรรณา เกรียงไกรเพชร

นิทานเรื่อง **พระราม** เป็นนิทานเก่าแก่ที่มีผู้สนใจกันมานานนับเป็นพันปี เรื่องนี้ได้เล่าสืบต่อกันแพร่หลาย กินอาณาเขตกว้างขวางนับจากดินแดนที่เป็นประเทศอินเดียปัจจุบันมาถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออก เมื่อแต่ละชนชาติมีอักษรของตนเองแล้ว นิทานเรื่องพระรามก็ปรากฏทั้งในรูปของ **นิทานลายลักษณ์** และ **นิทานมุขปาฐะ** ไม่แต่เพียงเท่านั้นยังปรากฏในรูปของศิลปะแขนงอื่น ๆ อีก เช่น ภาพวาด ศิลปะการแสดงโขน หนัง เป็นต้น

ในประเทศไทยมีนิทานเรื่องพระรามเล่ากันในท้องถิ่นต่าง ๆ หลายสำนวน ผู้วิจัยได้เลือกนิทานเรื่องพระรามจากภาคต่าง ๆ มาเปรียบเทียบกัน ๖ สำนวน ได้แก่

บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระลัก-พระลาม ของภาคอีสาน

พระรามชาดก ของภาคอีสาน

พรหมจักร ของภาคเหนือ

หรมาน ของภาคเหนือ

รามเกียรติ์ ฉบับบ้านควนเกย ของภาคใต้

เมื่อได้เปรียบเทียบนิทานเรื่องพระรามทั้ง ๖ สำนวนแล้ว พบว่า นิทานแต่ละสำนวนมีความแตกต่างกันในประเด็นสำคัญ ได้แก่

๑. การเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่อง

๒. การเพิ่มความ

๓. การลดทอนความ
๔. การสับสนความ
๕. การสลับความ

ความแตกต่างเหล่านี้เกิดขึ้นทั้งด้วยความจงใจและไม่จงใจ อันเนื่องมาจากปัจจัยหลายประการ เป็นต้นว่า ผู้เล่า ผู้ฟัง อิทธิพลของนิทานในท้องถิ่น และกฎเกณฑ์ของนิทานเอง

ผู้เล่านิทาน นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างของนิทานสำนวนต่าง ๆ มากที่สุด ตามปกตินิทานเป็นสิ่งที่สืบทอดกันด้วยวาจาหรือที่เรียกว่า *มุขปาฐะ* เรื่องราวจึงไม่คงที่แน่นอน ขึ้นอยู่กับ **ความทรงจำ** ของผู้เล่าซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ระหว่างที่เล่านิทานผู้เล่าอาจยิววิจารณ์ของตนเองตัดทอนความบางตอนออก ได้แก่ความที่ไม่สำคัญ ความที่ไม่คุ้นเคย ความที่ไม่สบบอารมณ์ ในขณะที่เดียวกันบางครั้งก็เปลี่ยนแปลงความ หรือขยายความเพิ่มเข้าไปด้วยจินตนาการของผู้เล่าเอง หรืออาศัยอิมaginationของผู้เล่า ทั้งนี้ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน เช่น เพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งที่คุ้นเคย เพื่อให้เหตุผลกับเรื่อง เพื่อให้ศุสมจริง เพื่อสนองความต้องการของผู้ฟัง เป็นต้น นอกจากนี้ผู้เล่าอาจสับสนถึงเอาเรื่องจากนิทานเรื่องอื่นเข้าไปผสม หรืออาจสลับลำดับเหตุการณ์ในเรื่องนั่นเองโดยไม่รู้ตัว อย่างไรก็ตามจะยังคงรักษา **ลักษณะเฉพาะ** ของนิทานแต่ละเรื่องไว้

ความแตกต่างของเนื้อเรื่องนิทานเรื่องพระรามสำนวนต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ออกมาได้แยกกล่าวเป็น ๕ หัวข้อตามลำดับ ดังนี้

๑. การเปลี่ยนรายละเอียดของเรื่อง ได้แก่

๑.๑ เปลี่ยนชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ ดังตัวอย่างจากตารางที่ดัดมานี้

สำนวน ชื่อตัวละคร	รามเกียรติ์	พระลัก พระลาม	พระรามชาดก	หรมาน	พรหมจักร	สำนวน ภาคใต้
พระราม ทศกัณฐ์	พระราม ทศกัณฐ์	พระลาม พญาชาบ มะนาสวาน	ท้าวพระราม ราพณาสูร	พระราม ราพณาสูร	พรหมจักร วิไลหา	พระราม ทศกัณฐ์
หนุมาน พิเภก	หนุมาน พิเภก	หุลละมาน เชษฐุราช	หนุละมาน พิบพี	หรมาน พิเภก	หรมาน นันทกุมาร	หนุมาน —
มณโฑ	มณโฑ	—	จันทา, สุคโท	—	—	มณโฑคีรี

๑.๒ เปลี่ยนรายละเอียด ในอนุภาคเดียวกัน เช่น ตอนทศกัณฐ์ล้ม แต่ละสำนวน ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทศกัณฐ์ตายต่างกันดังนี้ *รามเกียรติ์ว่า* หนุมานขี้ขวงใจทศกัณฐ์ *พระลัก-พระลาม* จำ *พระลาม* ตักหัวพญาฮาบ แม่ธรณีรับหัวไว้ *พระรามชาดก* ว่า ต้องครแก้ววิเชียรเพชรซึ่งอยู่ที่เมืองบัตตะลุมมียักษ์รักษา *หรมานว่า* ต้องศรทศพลควาวชิระซึ่งอยู่กับสมุทรมียมยักษ์รักษา *พรมจักร* จำ ต้องศรพิพัตย์ยักษ์รักษาอยู่

๑.๓ เปลี่ยนบทบาทของตัวละคร เช่น ใน*รามเกียรติ์* มีเรื่ององคตพดทาง แต่ใน *พระลัก-พระลาม* และ *หรมาน* ไม่มีตัวละครชื่อองคต แต่ยังคงมีเรื่องการพดทาง จึงเปลี่ยนให้กลายเป็นบทบาทของหนุมาน หรือในตอนพาลีสุครีพต่อสู้กับทรพี ในสำนวนอีสานก็สลับบทบาทกันระหว่างตัวละคร ๒ ตัวนี้ จึงกลายเป็น *ทรพีต่อสู้กับสุครีพ* และในที่สุด*พระรามฆ่าสุครีพตาย*

๒. การเพิ่มความ

๒.๑ เพิ่มตัวละคร เช่น ใน*พระรามชาดก* เพิ่มม้ามณีกาบเข้าไป ม้ามณีกาบมีบทบาทอยู่หลายตอน และเด่นเท่า ๆ หนุมาน มีความสามารถ คือ เหาะได้ และคอยต่อสู้กับศัตรูของพระรามเช่นเดียวกับหนุมาน เรื่องม้ามณีกาบนี้อาจได้รับอิทธิพลจากนิทานท้องถิ่นเพราะมีนิทานอีกหลายเรื่องที่ตัวละครเป็นม้าและมีความสามารถคล้ายกัน

๒.๒ เพิ่มอนุภาคสั้น ๆ เช่น ในตอนกำเนิดสีดา ก่อนจะลอยแพนั้น ในสำนวน *พระลัก-พระลาม* และ *พระรามชาดก* เพิ่มความเข้าไปว่า สีดาจួយมีดแทงทศกัณฐ์ และในตอนท้ายพระฤๅษีเนรมิตปราสาท เพื่อนและนางค่อมให้นางสีดานั้น มีการเพิ่มความตอนนั้นเข้าไปในสำนวนท้องถิ่นเกือบทุกสำนวน ยกเว้นสำนวนของภาคใต้

๒.๓ เพิ่มเหตุการณ์ที่สมบูรณ์ในตัวเอง เข้าไปทั้งตอน เช่น ตอนพระรามติดตามนางสีดานั้น ใน *พระลัก-พระลาม* และ *พระรามชาดก* เพิ่มเรื่องพระรามเป็นลิงเข้าไป

ในการเพิ่มความบางครั้งผู้เล่าก็นำเอาอนุภาคประหรือเรื่องราวจากวรรณคดีหรือนิทานอื่นเข้าไปปะปน เช่น ในตอนต้นของ *พระรามชาดก* และ *หรมาน* กล่าวถึงการสร้างโลก นับตั้งแต่พระพรหมลงมากินวันดิน กลับไปสวรรค์ไม่ได้ จนกระทั่งมีลูกหลานสืบทอดมาเป็นบรรพบุรุษของพระรามต่อมา การสร้างโลกนี้ ผู้เล่าอาจจะดึงมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาเช่นเรื่องไตรภูมิ เป็นต้น

๓. การลดความ

๓.๑ ลดตัวละคร ส่วนใหญ่ตัวละครที่ไม่สำคัญ หรือมีบทบาทน้อย ผู้เล่าจะตัดออกไป เช่น นางสำมะหนักขา มาริศ สหัสเคชะ มุลพลัม ในสำนวนท้องถิ่นไม่มีปรากฏ

๓.๒ ลดอนุภาค เช่น ตอนพระรามตามกวาง ใน *หรมาน พรหมจักร* ไม่มีเรื่องกวางร้องเป็นเสียงพระราม ใน *พระลัก-พระตาม พระรามชาดก* และ *หรมาน* ไม่มีเรื่องทศกัณฐ์ปลอมเป็นฤาษีเข้าไปหานางสีดา เป็นต้น

๓.๓ ลดเรื่องย่อยที่ไม่สนับสนุนพฤติกรรมตัวเอกหรือไม่ช่วยให้เรื่องคืบหน้า เช่น ในสำนวนท้องถิ่นไม่มีเรื่องพาลี สุครีพช่วยดึงเขาพระสุเมรุให้ตรง ไม่มีเรื่องรณพักตร์รบพระอินทร์ไม่มีเรื่องพระรามฆ่ากานาสูรและสวาท ไม่มีเรื่องท้าวมาลีว่าความ ไม่มีเรื่องหนุมานลองกลองดวงใจ เป็นต้น

หลังจากมีสำนวนท้องถิ่นต่าง ๆ ตัดเรื่องราวตอนที่ไม่มีสำคัญออกแล้ว จะยังคงเหลือ **ส่วนที่พ้องกัน** ทุกสำนวน ซึ่งจะเป็นแก่นของนิทานพระราม ได้แก่ตอนต่าง ๆ ดังนี้

กำเนิดสีดา

พระรามยกศร

พระรามตามกวาง พลาดพรากจากสีดา

กำเนิดหนุมาน

ทรพีสู้กับพาลี

พระรามได้หนุมานและสุครีพเป็นพันธมิตร

หนุมานลองดีพระฤาษี

หนุมานไปลงกา แจ้งข่าวต่อสีดา

หนุมานเผาลงกา

พิเภกถูกขัง

หนุมานได้สุพรรณมัจฉา

องคตสื่อสาร

พระรามถูกลักไปบาดาล

โมกข์ศักดิ์

พระรามสร้างเมือง

สีดาวาครูป

พระมงกุฎพระลบ

ส่วนตอนที่ **เกือบ** ทุกสำนวน คือ กำเนิดพระราม (ยกเว้น พระลัก-พระลาม) นารายณ์ปราบหนุมาน ทรมานพ่อ ทศกัณฐ์พบสหาย (ยกเว้น หรมาน) และพดหาง (ยกเว้น พรหมจักร)

๔. การสับสนความ

การเล่านิทาน ผู้เล่าอาจสับสนถึงเอาเรื่องตอนหนึ่งไปเชื่อมกับเรื่องอีกตอนหนึ่ง ซึ่งเดิมไม่เกี่ยวกัน เช่น ใน *รามเกียรติ์* มีเรื่องชีวหาแลปล้นปีดเมือง และเรื่องจองถนน ซึ่งไม่เกี่ยวกัน แต่ในสำนวนอีสานกลายเป็น ชิวหาแลปล้นยาวจากฝั่งลงกามายังทัพพระราม ลงให้ทหารฝ่ายพระรามเดินข้าม แล้วพลิกหันให้ทหารตกน้ำ เป็นต้น

๕. การสลับความ

บางครั้งผู้เล่าอาจเรียงลำดับอนุภาคหรือเหตุการณ์สลับที่กัน เนื่องจากนิทานเรื่องนี้มีตอนต่าง ๆ มากมายจนจำลำดับความไม่ได้ หรือเพื่อเหตุผลในการเชื่อมเรื่อง เช่น ใน *พรหมจักร* เอาตอนจองถนนมาเล่าก่อน แล้วพระรามจึงสั่งให้หนุมานไปเฝ้านางสีดา ดังนี้ เป็นต้น

สิ่งที่น่าสังเกตในการเปรียบเทียบเรื่องพระรามสำนวนต่าง ๆ ประการหนึ่งก็คือ บทบาทของหนุมานในสำนวนท้องถิ่นไม่ได้ขึ้นอยู่กับฐานะผู้ช่วยตัวเอกเท่านั้น แต่ยังมี **บทบาทสำคัญ** **หักเหี่ยมกับพระราม** มีเรื่องราวโดยละเอียดตอนกำเนิด ตอนได้ผู้หญิง ผจญภัย อวดฤทธิ์ และได้ชัยชนะในบั้นปลาย ตลอดจนแสดงให้เห็นความขัดแย้งโดยตรงระหว่างหนุมานกับทศกัณฐ์ซึ่งเป็นตัวโกง โดยที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับพระราม ส่วนมากในสำนวนท้องถิ่นดำเนินเรื่องตามพฤติกรรมของพระรามและหนุมานควบคู่กันไป อาจจะจัดได้ว่า เรื่องของหนุมานเป็นโครงเรื่องย่อย ที่แตกไปจากโครงเรื่องใหญ่

เมื่อพิจารณาการดำเนินเรื่องใน *รามเกียรติ์* เปรียบเทียบกับสำนวนท้องถิ่น จะเห็นถึง **แนวโน้มของพัฒนาการทางรูปแบบจากมหากาพย์ไปสู่นิทานพื้นบ้าน** เพราะการดำเนินเรื่องในนิทานเรื่องพระรามสำนวนท้องถิ่นของไทยมีลักษณะที่เริ่มสอดคล้องกับกฎของนิทานพื้นบ้าน

ในเรื่องการมีโครงเรื่องใหญ่เพียงอันเดียว เพราะในสำนวนท้องถิ่นศักดิ์ตัวละครและเรื่องราวต่าง ๆ ออกมาก คงไว้แต่ตัวละครและเนื้อเรื่องตอนที่สำคัญ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดลักษณะของโครงเรื่องย่อยแตกแขนงออกจากโครงเรื่องใหญ่ เมื่อเปรียบกับ *รามเกียรติ์* จะเห็นได้ว่าสำนวนท้องถิ่นคล้ายลักษณะของความซับซ้อนทางการดำเนินเรื่องไปสู่ลักษณะที่เรียบง่ายอันเป็นลักษณะการดำเนินเรื่องในนิทานพื้นบ้าน อย่างไรก็ตาม นิทานเรื่องพระรามสำนวนท้องถิ่นก็ยังไม่ใช้ลักษณะของนิทานพื้นบ้านที่สมบูรณ์แบบ เพราะยังมีโครงเรื่องย่อย คือ เรื่องของหนุมานคู่ขนานไปกับโครงเรื่องใหญ่ตลอดเรื่อง

การศึกษาเรื่องธรรมชาติของการแพร่กระจายของนิทาน ทำให้เห็นถึง **ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกระแสแห่งการถ่ายทอดนิทาน** สิ่งที่ผ่านมาจากคน ๆ หนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่ง จากท้องถิ่นหนึ่งไปสู่อีกท้องถิ่นหนึ่ง และจากกาลเวลาหนึ่งไปสู่อีกกาลเวลาหนึ่งนั้น จินตนาการของมนุษย์แต่ละคน มนุษย์แต่ละท้องถิ่น วัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น ทำให้นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ ได้รับการปรับปรุงคัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย อันเป็นผลให้เนื้อหาของนิทานเรื่องเดียวกันในต่างท้องถิ่นผิดแผกกันไป อย่างไรก็ตามนิทานแต่ละเรื่องจะยังคงรักษาลักษณะอันเป็นสิ่งเฉพาะของตนเองไว้ตลอดไป

อารดา ธีระนันท์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย